

387.

387

616

N. 387.

I. Perno kühelkonna õppetaja

J. S. Rosenpläntre

Leikuse = pühha jutlus,

ja

Mõnned õppetused

waese aia ja mõnne haiguse

pärrast.

Largad innimesed pannerwad
tundmist tallele.

Õpp. sõnn. 10, 14.

Pernus 1845.

Trükkitud B. Vormi kirjadega.

1800
Gegen den Druck dieser Schrift ist, nach vorläufiger
Durchsicht, von Seiten des Livländischen Evangelisch=lu-
therischen Provinzial=Consistoriums nichts einzuwenden.

Riga Schloß den 3. Mai 1845.

R. J. L. Samson, Präses.
(Nr. 1079.) Sekr. Fliedner.

Der Druck ist erlaubt unter der Bedingung, daß
die gesetzliche Zahl Exemplare der Censur=Comität überge-
ben werde.

Dorpat den 29. Juni 1845.

(L. S.)

Censor Sahren.

Leifuse-pühha jutlus.

Kvik ma=ilma päiwi ei pea mitte lõpma ei semendamine egga leifus, ei külmi egga pallaw, ei sui egga talwe, ei pääwi egga õ, ütleb Jehowa.

1 Mos. 8, 22.

Armad kuuljad! Ütlemata waimo rikkust ja ello õppetust leitakse sest kallist ramatust, mis Piible=ramatuks ehk pühhaks Summala sõnnaks nimmetakse, ja kedda meite päiwi iggaüks teab, tunneb ja kätte wõib sada. Temma õppetus ulatab ja mõdub igga seisuse, igga põlwe, igga ello=juhtumise, igga päwa, tunni ja silma=pilgo kohta. Kui ommast ellust rõmo tunned, siis kaswatab ta so rõmo weel suremaks, ligutab sinno süddant, õppetab sind Summalat tundma, tedda melespiddama ja temma peale lootma, et sa omma õnne päiwi mõistlikult, targaste ja hästi wõiksid aiada. Kui kurb olled, ja murred so süddant waewawad, siis kinnitab sesamma Summala sõnna so lotust ja tähhendab sulle, kuidas taewa ja ma Loja igga lomale head sowib ja sadab, ja kuidas innimese murredki wimaks temmale heaks ja õnneks tulleswad. Kui sul kõik küllad kões, ja

so kääsi hästi käib; siis on Piible-ramato õpetused sulle ühheks meletulletuseks, et kõik anded, mis siin kaddumas põlwes surreliko üllespidavad ja tedda kui waewalist loma rõmustawad, üllewelt on ja taewase Issa käest mahhatullewad, kedda sellepärrast ikka peame melespidama, allati kõige hea eest tännama, ning sedda, mis temma arm meile jagganud, iggal aial temma tahtmise järrele prukima. Nenda on, kui so kääsi hästi käib. Agga ka ses põlwes ja neil päiwil, mil tühi ja kitsas so kätte tulnud, ja sul neistki asjust pudo on, mis iggapäwaseks leiwaks nimmetakse, ei jätta Jummalat sõnna sind mitte õppetamata, ei so meelt jahutamata, egga so süddant kergitamata; waid finnitab ikka sinno usko, annab sulle seks meelt ja märko, kuidas sedda risti, mis Jummal peale pannud, pead kandma, ning kuidas temma omma armo ja abiga neil liggi on, kes häddaske tedda süddamest kartawad ja willetsuses kindlaste temma peale lootwad.

Sedda, mis praego õõldud, tulleks isfiarranis neil päiwil meletulletada, mil meie kõikide kord ja kohus on, Jummalat leikuse andide eest tänada. Leikus ei olle igga aasta ühhesuggune. Kord on temma rohke ja ülleültse õnnistud, kord kassin ja iggapiddi waene ja häddaline, sedda mõda kuidas ilmad korrallised ehk korratumad olnud. Põruga ei wõi ühtigi diete kossuda egga kasswada; wihmsel aial ühtigi diete walmistada egga täieste kübseks sada. Dmmeti se piisut, mis pöudsel aial ma kannab ja põld annab, on

tumakas, tullus ja terve; agga se, mis wihsel
suil kül rohkem näitab ollewad, on keefine ja
tulluto, egga polle ihhule terwegi, sest et ta ilma
walmistamata wimaks ommal aial rõfsalt äkkiste
kõkkokuiwab ja sel wisil kui enneaegfelt kubsaks
saab.

Kes neid ilmi ja sedda suid mällestab, mis
kümne aasta eest olli, se teab, et sel aial willi
kange kuiwa parrast äppardas. Kuio panni wil-
ja kasso kinni ja pöud wöttis, kuida ma kohhad
ollid, muist wilja usna ärra. Pöld läks kääst
tühja, ja olli paljo neid, kes sel aastal sure pu-
duse ja waesuse sees ellasid, sest et palla põllo-
ja aia-wiljad ärrakörwetas. Sui wilja kasso ja
kõrs olli waene, ei tulnud ülle sirbi egga winud
wikkat tedda kõkko, waid katkuti peoga maast
kõige juurdega ülles. Leikus olli waene ja saaf
napp; leiwa palluke kassin ja kallis; aeg tühhine
ja waesus suur, ning need, kes sel aial omma
kitsust kaebasid ja kibbedust kannatasid, polle weel
tänninigi jõudnud kõik selle aia hawo parranda-
da egga omma wõlgasid kustutada.

Se aasta on luggu selle polest hopis teist wisi.
Sedda äppardust ja hädda, mis kümne aasta eest
liig kuiw teggi, sedda on nüüd liig märg teinud.
Wihma saddas sui otsa peale; laenetawa wee al
ojjusid heina-maad ja tükkati ka põllud ja wilja-
wäljad. Heina saaf olli waesem kui waene. Paljo
maddanes kätte ärra; paljo jäi wee sisse mahha;
paljo jäi usna teggemata, et lia wee parrast ei
wõinud liggi minnagi. Heina tõ witis aega ja
raiskas ilma asjata leiba; wimaks pudus temma

kallal sui kääst ärra ja lummi tulli peale. Sellepärast on lojuse põhho polest jo praego nappus kääs; Zummal teab, mis weel talwe pole ja kewwade tulleb, kui Zummal isfi omma aega ei paranda. Mitmed ei wöinud omma kulli digel aial mahha tehha, ja weel mitmed pidid sedda koggoniste teggemata jätma, et põllud wessifed ja muist lausalise wee al ollid, ei kündjat egga külwajat ei kandnud. Rukki loma ja öie aeg olli jo wessine, pärrast terra kaswamise aeg üsna willo ja määrg. Sealtap se kaebdus süis tulleb: tannawone willi on kerge ja kessine, annab wägga piisut wälja, on lustjaid, rohhomarjo ja tungal terri täis. Zahhud on müstad, ei wötta wet egga paisu, et kül puhtast wiljast on jahwatud. Pu-wilja ei olle süin, ei Tallina egga Ria-maal nähha.

Uudne on kül nüüd igga mehhel kääs, willi wäljalt jo forristud ja kofkopandud; agga et saak ühhel kessmine, teisel waene, ja mitmel üsna tühhine olnud, süis on jubba ettenähha, et kehwmatel ello üllespiddamise polest murret ja waewa kül on, ja weel ennam takka peale tulleb. Pealegi weel neil, kel hulk lapsi tagga, ehk kelle lojuksed kääst ärraõnduwad, ehk kes kõige perrega maas olnud ja praego weel põddewad, kuida kuulda on, et mitmed kõhho-tõbbes, mitmel risid ja leted kallal on. Eks nende süddamed sees ei langeks ja neid hingega ma alla ei wiiks, kui nemmad mitte omma murret Selle peale ei heidaks, kes kõikide eest murretseb, ja iggauhhele omma rõmo ja hädda oksa nenda jaggab, kuida

temma ommas tarkuses sedda naab ja tunneb ig-
gaühhele hea ja tarwis ollewad. Argo möttelgo
sepärrast fegi, kui ta kannatab, et temma üksi
siin ma peal walke naab ja risti kannab; mõn-
ni wagga ja hea inimene on temmast weel en-
nam kannatanud, ja palju rängema koorma al-
ohhanud, kui Jummal temma peale weel ei olle
pannudgi. Tuletage agga enneste mele, a. k., mis
pühha Paulus, se jummalakartlik ja tullise wai-
moga mees, armo-õppetust kulutades, pididi kan-
natama, ja kuidas Jummal tedda ikka kõigest häd-
dast armolikult päästnud! Ta olli wangis, su-
res kannatuses, mitmes willetsuses, mitmes häd-
das, mitmes ahvastuses ja mitmes tõds; agga
ommeti ta Jummal wasto ei nurrisend, waid
wõttis kõik heaks, mis ta temmale läkkitas. Sed-
da õppime kõigist temma kirjadedest; agga isfiarra-
nis sest ramatust, mis temma Wilippi-linna rah-
wale kirjutand, neid tännades, et nemmad tem-
ma eest murret piddanud *); agga ommeti ütleb,
et temma sedda asja mitte omma waesuse pär-
rast ei olle ligutand, waid sellepärrast, et nende
eest tahhab Jummalat palluda, et temma sedda,
mis nemmad temmale head sowinud ja teinud,

*) Kui Apostel Paulus, armo-õppetust kulutades möda
maad käis, tulli temma 53 aastat pärrast Kristust,
teist forda Makedonia-male, ja seadis sinna Wilip-
pi-linna üht risti-koggodust, mis sonna ja tõga ik-
ka tõeks näitas, et se apostel nende melest wägga
armas olli, ning et nemmad temmast suurt luggu
piddasid. Wata: Apostl. tegg. ram. 16, 9. 20.
2 Kor. 11, 8. 9. Wil. 4, 15. 16.

omma armo rikkust möda auga tasfufš Kristuse
Jesuse sees. Sest temma kirjutab neile

4dama peatükki, 11nest salmist 13nemast
sadiš nenda:

„11. Ei ütke minna sedda mitte waesuse
päärast, sest ma ollen õppinud, sega miš mul
on, rahhul ollema.“

„12. Minna mõistan kehwo ja rikkas olla,
ma ollen kõigepidbi ja kõikis asjus õppetud, ni
hästi sõma, kui nälga kannatama; ni hästi
rohkeste kui nappiste ellama.“

„13. Minna ärrendan kõik Kristuse läbbi,
kes mind wäggewaks teeb.“ —

Kuulge, määrgake, armad hinged! Kuida üks
wagga inimene sest ristist ja waewast arwab,
miš Jummal wahhest meite peale panneb. Tem-
ma ärrendab kõik, temma kannatab kõik, ja wõt-
tab kõik heaks, Kristuse läbbi, kes meid risti ja
willetsfuse al wäggewaks teeb ja meile ihho ja hin-
ge polest jõudo annab, sedda waewa ärrowõita,
miš süddant koormab ja tedda mõnni kord liaste
purreb. Pallugem sest siis Jummalat, et ta om-
mast armust meid aitaks Pauluse jälga möda
käia, ja kui kitsas ühhe ehk teisele peaks kätte
tulles, kõik ärrendada Kristuse läbbi, kes meid
omma sõnna, ello ja risti = surmaga wäggewaks
teeb, kõik pudust, willetsust ja ristilist ello ärra-
kandma. Sest minno arwates on isšiärranis kit-
suse aial mõistliko inimese kohhus, sedda tähhe-
lepanna, miš ennemuiste waggad ja targad in-

nimesed teinud, ja kuida nemmad Summala abiga omma risti kandnud ja lotes kõik ärrawõitnud. Et leikus tännawo kassin ja pealegi hädaline olnud; kuida peame sest nüüd mõtlema, mis sest arwama? Kas kui rummalad ja teadmatad, kes Summalat ei tunne, wõi kui mõistlikud ja targad, kes süddamest uskwad, et Summal kõik hästi teeb? — Ikka kui need wiimsed, armad kuuljad! kes ostawad Summalale sedda au anda, mis temmale iggaweste iggaweseks aiaks tulles anda, ja kes sedda mitte ükspäinis õnnistud aastade sees tewad, waid ka neil aastail, mil Summal põldo nuhtleb ja omma witsa meile näitab.

Et leikus tännawo kassin; möttelgem sest siis nenda, kuida Paulus mõtles, ja iggaüks, kelle põld äppardand, üttelgo temmaga:

1) Ma ollen õppinud, sega mis mul on, rahhul ollema. — Kui sedda olled õppinud, sa kehwo tallomees, ja sinna keddew lefinaene, siis teate jo mõllemad endid nurrisematalt Summala kää alla heita, ja sega rahhul olla, mis ja kuida temma teitega teeb. Leiwa kitsus on küll kibbe; ommeti kes on õppind, sega mis temmal on rahhul ollema, se ütleb usso julguses, kuida Õnnisteggija ütles, kui ta nellikümmend päwa ja nellikümmend ööd olli paastnud, ja siis temmal pärrast nälg kätte tuli: Sunnimene ei ella mitte ükspäinis leiwast, waid iggaühhest sõnnast, mis Summala suust läbbi-

käib. Leib toidab innimest; agga mitmed muud asjad, mis Summal omma su sõnna läbbi ka sõdawaks lonud, toitwad ka innimest, ja piddawad tedda ülles. Sa selle peale ehk tähhendab Önnis-teggijagi, kui ütleb: Innimene ei eila mitte üks-päinis leiwast, waid iggauhhest sõnnast, mis Summala suust läbbikäib. Ühhel aastal on meil suurema, teisel aastal wähhema waewaga wõitlemist, ja se tõ, mis mullo ja tunnamullo önnistas, ei maksa nüüd ettevõtmiski. Märka sepärrast kui mõtleja innime, kuida Summal sind waesel aial tahhab hoida, mis ja mähherdust tõõd ta nüüd so käest nõuab, ja mis-sugguse tenistuse, tõ ja ammetiga temma sind ja so lapsi tahhab üllespidada. Meie teame, et nenda ons, kuida Paulus õppetab, et tõõd ja ammetid ja leiwa tenistused mitmesuggused on, ning et mõtleja aega tähhelepanneb, ja selle tõ, ja selle ammetiga leppib, mis temma leiab ja nüüd sada on, Summalat tännades, et ta tühhisel ja kitsal aial innimest mitmel wiisil teab üllespidada ja nälja-surma eest hoida. Önnis on, kes õppinud sega, mis tal käes, ja selle leiwa tenistusega, mis Summal temmale juhatab, rahhul ollema, ja tulleswa peale nenda mõtlema, et ta sedda, mis parraaego käes tehha, holega teeb, ja sedda wiisi jo tulleswa ette mõistlikult murret peab. Sest, mis home ja tunnahome sulle juhtub sündima, se tulles ja sünnib sest, mis täanna teed, ja kuida eile ja tunnaeile olled teinud, et se wanna rahwa sõnna: „Kui hästi teed, weel parremine eest leiad,“ tõõsi on ja tõeks jääb. Wata sepärrast ette, ja mõtle tul-

lewa peale; agga ärra unnusta sedda tehhes mitte ärra, et se tõ ja se teggo, mis olled teggemas, otsego se juur on, kellest so head ja so pahhad päwad, so ello õnn ja so ello õnnetus, so rikkus ja so waesus wäljatullewad. Hea kü, kui olled õppind, sega mis sul on, rahhul ollema; agga mõista ka ja wõtta arruse, et inimene sedda, mis tal on, peab kokkohoidma ja isstarranis wae- sel aial kõige wiisiga kokkopitsitama ja korrista- ma, ning ikka katsuma, kuidas piiskoga läbbiaida, kõigewähema pillamise ja raiskamise eest ennast hoidma, ning sedda piiskust mis käes, targa pru- kimise läbbi palju teggema. Kes tark, se wõt- tab kõigepiisemat andi, tulgo ta Summala ehk inimeste käest, tännoga wasto, ja kui ta omma tõ ja waewaga palju ei wõi sada egga ennesele tenida; siis leppib piiskoga ja tännab ikka Sum- malat.

Õppigem sest siis, armad kuuljad! sega rah- hul ollema, mis aeg toob ja aeg annab teha, murretseda ja tenida. Kui agga läbbisame ja üh- hest päwast teise ullatame; siis tännagem Sum- malat, kes armust sedda, mis meile tarwis läh- häb, üks kord rohlemine ja teine kord nappimine jaggab, ning hoidkem ennast nurrisemast, et wae- sel wiisil peame ellama, palju waewa näggema, palju tõõd teggema, ning orjamise, korjamise ja kerjamise warral ennast ellatama. Pühha Pau- lus annab meile selle polest head õppetuse tähte, kui ütleb:

2) Minna mõistan kehwa ja rikkas olla, se on: ma mõistan waezel wiisil ellada ja Sum-

malat ommas waesufes tännada, ja temmale au ja aituma anda, kui temma heldus mulle rohkest käest kõit jaggab, mis südda kutsub. — Önnikaks ja önnelikuks tulleb neid kita, kes nenda kui Paulus, ommas waesufes mõistwad ausat ello piddada, kõige kurja kiusatuste wasto panna, ja issiärranis liajomise, prassimise, warguse ja üllekätteläinud innimeste seltsi eest ennast hoida. Waesus on ommast kohhast ka kiusaja, mis jo mõnda head innimest kurjale kihhutanud, neid õiguse kitsa te pealt laia üllekohtuse wälja peale winud ja iggaweste hukkasaatnud, sest et waesed ennamiste holetumaks ja holimataks jäwad. Sõuakas lähhab pea sitkeks, ja kehwaiks jäanud innimene raiskajaks, kui kummagi neist Summalat süddames ei kanna, egga selle peale ei mõtle, mis ja mähherdust ello-tähte ja õppetust Jesus ja temma apostlid meile andnud. Rikkas mõtleb: hoia kokko, siis saad weel rikkamaks! Waene mõtleb: mis ma sest tühjast hoian, egga se mind ommeti ei ellata! Össimene ei mõista rikkas, teine ei mõista waene olla. Kellele Summal kül andnud ja kes peatoiduse murrest ei tea, olgo nüüd et taewa Loja temmale rohket leikuse andi jagganud, ehk et ta omma wannemate käest rahha ja warra pärrinud, ehk mu wisiga ellamise järje peale sanud; se peab omma waest wenda hädda sees aitama ja temma wasto jõudma helduse ja abbiga. Kui ta nenda teeb, siis mõistab temma rikkas olla ja sellega, mis Loja temmale jaggand, mõistlikult ja Summala mele pärrast ellada. Waene peab ommas waesufeski meles piddama, et

ta Jummalala laps on, ning et Jummal kellegi põlbo wihha parrast ei nuhtle, egga keddagi sest waesuses ei lasse ellada, et tal innimese murrest ja waewast hea meel olleks; waid et ta jo algmifest sedda seadust on teinud, et rikkad ja waesed siin ma peal seggamiste peawad ellama, ja ühhe teisega kokkoleppides sedda õppima, mis innimest innimese aule üllendab, ja kuidas temma omma kutsmise järrele issiennese ja teiste kassuks peab ellama. Soowaks peab waese käest allandust, jummalakartust, ärrast meelt, heldust ja tassandust õppima. Waene jälle rikkama käest sedda, kuidas innimene omma au peab hoidma, wiisikas ollema, rõmo ausa rahwaga piddama, ja ennast keeldud töö ja pahha ello eest hoidma. Sest risti-rahwa seltskond peab Jummalala ja Jesuse Kristuse tahtmise järrele üks aus, õiglane, wagga ja jummalakartlik seltskond ollema, kus rikkad ja waesed õigust nõudwad, head tewad ja waesel aial ühte teist aitawad ja ühte teist nõu ja toga kahjo eest hoidwad. Kui waesed omma au hoidwad ja rikkad õiglased on, ja kui mõllemad Jummalat kartwad, ja teine teist ei wihka egga alwaks ei põlga; siis mõistwad esimesed waesed, teised rikkad olla, ja sedda hädä, mis kassina leikuse läbbi nende kätte tulnud, fergitada, ning wõiwad wimaks taewase Jäsa armo läbbi hõlpo ja head põlwe nähha sada. Jummal on ikka nende jures, kes temma tahtmist tewad, ja temma kasssi ullatab neid aidata, kes omma liggimest armastawad ja halledust ommas süddames tundwad, kui näwad teiji willeksuse ja waesusega wõitlewad.

Selle kõigesurem hool ja murre ni hästi rõmo kui willetsuse aial ikka se on, et jõuaks allati omma kõhust täita, ja ühtepuhko sedda tehha, mis Summal meite käest nõuab; sel on Pauluse meel, ning wõib ka Pauluse sõnadega ütelda:

3) Ma ollen kõgepiddi ja kõikis asjus õppetud, ni hästi söma, kui nälga kannatama; ni hästi rohkeste, kui nappiste ellama. Rohhane ja parras on sesinane sõnna neil päiwil mis praego käes ellada. Sest kes diete õppetud on, se teab Summala tahtmist täita, mitte ükspäinis neil päiwil ja aastail, mil temmal kõik küllad käes on, waid ka siis, kui aiad waesed, ja kui tühhi ja pudus kätte tullewad. Pallugem sepárrast Summalat, a. k., et temma meile Pauluse meelt annaks, kes kõgepiddi ja kõigis asjus õppetud olli, ja sellepárrast diete ja julgeste wõis ütelda: Ma sõõn, kui mul käes süa on, omma kõhho täis, ja tännan selle eest Summalat; agga ka siis, kui mul ühtigi ei olle, ma temmaga ommeti nurrisema ei hakka, sest ma ollen õppinud ka nälga kannatama, ja hädäa aial temma armo ja abbi peale lootma.

Selle allanduse ja kannatuse tähhe järrele, mis pühha Paulus kõige risti-rahwale andnud ja jätanud, tehko nüüd meite päiwil isšiárranis need, kelle leikus kassin, hädäaline ja waene olnud, ja kes sepárrast nüüd jo waesuses ellawad, ning weel suremat kitsust ja kibbedust kewwade kartwad tullewad. Armoline Summal, kes rikkas heldusest, ja kes Paulust ei lastnud nälga surra; se wõib

ja tahhab ka meitegi päiwil neid toita ja ülles-
piddada, kes temma hea tahtmise järrele ellawad,
õppetust wõtwad ja omma lotust temma peale
heitwad.

Need, kes sedda aega weel mällestawad, mis
1834 olli, teadwad ka, et suise sure põua järrele
hea süggise, kallid ja korralsed ilmad tullid. Lo-
tuses külwasid põllomehhed omma semet käest kui-
wa mulla sisse, ja näggid pea pärrast sure rõmo-
ga, et helde Summal nende tödd õnnistas ja lo-
tust tulles peale finnitas. Ürrakuiwnud ja lõh-
kend maad kästis temma omma märjaga, andis
jälle üllewelt korra pärrast wihma; seme tõusis ja
rukki = orras kōsus, et ürrikese aia pärrast tõu-
wäljad rohhelise orrasega luhtasid. Summal põ-
ris omma aega ja uendas nende lotust, kes ma
harrimisega omma pead toitwad. Kõik tännasid
tedda, et ta armust omma witsa meite pealt põ-
ris, ja kergitud, rõõmsast ja rohholikust südda-
mest lauldi sel aial: Helde Summal, armas tae-
wane Issa,

Dh õnnista nüüd sedda wilja,
Mis meie jälle mahhateind,
Et kōsüks, kaswaks warra, hilja,
Ni kaua, kui ta walmis läind.
Siis olleks leiba waestel ka:
Dh hallasta, oh hallasta!

Hõpis waesem luggu olli nüüd sel süggisel,
kuida kõik teame, kurdame ja kardame. Seme
olli sant, orras waene, penike ja arm. Paljo
põlda jäid usna tühjaks, kändmata ja semenda-

mata, et wessi ei andnud maad harrida egga kulli mahhatehha. Summala hallastawa armo peale lodab sest süs kõik ma, ohkab temma pole ja pallub:

Dh hallasta, oh hallasta
Nüüd meite peale armoga!

Perre-wannemad, isjad, emmad, ja teie kõik, kulla wennad ja õed! Kes teie tulleva pärrast murrest ollete; kinnitage nüüd omma usko selle kallil sõnnaga, mis tänna pühha Pauluse epistlest olleme kuulnud, kui ütleb:

4) Minna ärrendan kõik Kristuse läbbi, kes mind wäggewaks teeb. — Miks meiegi siis Kristuse läbbi ei tahhaks sedda ärrendada, mis Summal meite peale panneb? Eks temma meidki tahha wäggewaks tehha kõik wõida ja ärrakanda, mis Summala targa nõu järrele siin parrandamise põlwes peame kandma ja kannatama? Eks meiegi ei tea, et Summal meid õnne ja õndumise läbbi ennese pole kutsub, et peame ärrasalgama jummalakartmata ello, ja ilmalikud himmud, ja mõistlikult, diete ja jummalakartilikult sesinnatses ma-ilmas ellama? Eks meiegi ei tea, et mitte ükspäiniis head, waid ka kurjad päwad meile peawad mele tulletama, et Summal üllewelt kõik näab mis meie teme, ja et iggäuks selle kutsumise järrele, miska Summal meid Jesuse Kristuse läbbi kutsunud, omma ello peab aiama, ning õnne ja willetsuse päiwil sedda teggema, mis õige, sünts, hea, aus ja Summala mele pärrast on; agga kurja ja patto teg-

gude eest ennast hoidma. Selle peale kandwad ka need Pauluse sõnnad, kui ütleb: Teie teate isgi, kuidas teie peate meite wisi järrele ellama; sest meie ep olle mitte ilma hea wifita teite seas ellanud, egga ühhegi jures leiba sõnud ilma aego, waid tõ ja waewaga õõd ja päwad tõõd tehhes, et meie ei piddand ühhelegi teite seast koormaks ollema. (2. Tess. 3, 7. 8.) Olgo siis ka sel waesel aial perremeeste ja sauna=rahwa ja wiimsema are=innimese wifid head! Nenda kui Paulus mitte ilma hea wifita risti=koggoduses ellanud; nenda ellago ka sel kitsuse aial wannad ja nored aufaste, ja piddago kõrwaste sest kinni, mis nemmad sia male tundnud õige risti=innimese kohhuse ollewad. Nenda kui Paulus ühhegi jures ilma aego leiba ei sõnud; nenda olgo se nõu iggaühhel kindel süddames, et ta omma üllespiddamise parrast ei tahha teiste egga nende leiwa peale lota, waid isfiense, omma tõ, omma ussinuse ja Summala peale. Nenda kui Paulus tõ ja waewaga, õõd ja päwad tõõd tehhes omma leiba ennesele tenis, sest et temma kellegile koggoduse seast ei tahtnud koormaks olla; nenda tehko nüüd ka kõik koggoduse hinged, ja toetago neil kitsuse päiwil õõd ja päwad tõõd tehhes, kõige waesemki meite seast omma lotust se peale, et Summal head tõõd õnnistab, ja ausa tõteggija waewa ja ränklemist ilmaski tassumata ei jätta. Kui pühha Paulus ennese üllespiddamise parrast pididi waewa näggema; miks mitte ka meiegi? kui temma õõd ja päwad

leima pallukese parrast tööd teggi; miks meiegi sedda ei tahhaks tehha? Sa kui temma kellegile koggodusses ei tahtnud koormaks olla, waid selle ello raskust Kristuse läbbi ärrakannatas; miks siis meiegi ei tahhaks ni ausaste möttelda ja Önnisteggijast kinnipiddada, kes meid hädda aial armsaste trööstib ja ütleb: tulge minno jure kõik, kes waewatud ja koormatud ollete, minna tahhan teile hingamist sata. Wõtke enneste peale minno ikke, ja õppige minnust, et minna ollen tāsane ja süddamest allandlik, siis leiate teie hingamist enneste hingedele. (Matt. 11, 28. 29.)

Õppigem sest siis Kristuse läbbi kõik ärrendamma ja kannatama, mis Jummal meite, meie laste, suggulaste ja sõbrade peale panneb. Jesuse Kristuse õppetus ja se jummalakartuse ja kannatuse täht, mis temma meile andnud ja jätnud; se tehko ka meidki kõiges häddas ja waewas wäg-gewaks, ja aidako meid omma risti nenda kanda, kui temma omma risti kandis, kõik Jummal holehäs andes ja temma kõigewäg-gewama kää alla ennast allandades. Sennest wõtkem märko ja õppetust, armad hinged, kui selle ello koorm liig raskeks tahhab minna, ja üttelgem usso julguses ja kindla lotufega:

Mis Jummal teeb, on hea tö,

Muud ta ei tahha tehha!

Ka siis, kui meil on kitsas kää,

Ka siis on sedda nähha,

Et armoga neid toidab ta,
Kes temmast abbi ootwad,
Ning temma peale lootwad.

Se salmikene suus, ja kindel lotus süddames,
hakkako iggaüks, kes sedda jutlust luggenud ja
lõppetanud, omma tõse, ja kinnitago omma usko
selle õppetusega, mis Issand annab, kui ütleb:
kes on, kes teite seast omma murrega ennese pit-
kuse jure ühhe küünra wõib jätgata? Ja kui
Zummal rohto wälja peal, mis tanna on, ja
home ahjo wisfatakse, nenda ehitab, eks siis
paljo ennam teid, teie nõdra ussulised! — Kül-
lap Zummal siis ka meilegi, tõ ja waewa läbbi,
wõttab jaggada ja heldest armust anda, mis meil
sel talwel ja kewwadel tullesuini tarwis läh-
háb. Sest,

Armoga neid toitab ta
Kes temmast abbi ootwad,
Ning temma peale lootwad.
Amen!

Lõppo = sõnna.

Issand saatko meite süddamed Zummala ar-
mastuse ja Kristuse kannatuse pole. Amen!

Lisfadused,

waese aia ja mõnne haiguse
pärast.

Mõistlikud rahwa seast õppetä-
wad paljo.

Tan. 11, 33.

Neil päiwil on mitmed omma üllespiddamise parrast mures, ja paljo, ni hästi wanno kui nori innimesi ja lapsi on haiged maas ja pöddewad. Pealegi on igal pool lojuse põhho polest pudo ja nälja kartust, mis sedda aastat öiete kirjuse ja waewaliseks teeb. Meed tükkid, mis sia jure ollen lissanud, pakkuwad mõnda head nõu, kuida kahjo eest hoida, sest et õppetawad, kuida sel kitsal aial wähhema waewaga läbbiaida ja hõlpo sealt sada, kust meite armas marahas sedda tännini weel ei mõistnud otsida. Gadda sunnib innimest mõnda katsuma, mis ta enne ei olle katsumud, agga parrast leiab hea ja tullusa ollewad. Ühtist meie waesed surrelikud ei wõi kül middagi tehha; agga ommeti wõime nõu parrast piisut paljuse, santi heaks, ja kahjotegewat asja kahjoteggemataks asjaks tehha. Üht on agga tarwis ikka tähhelepanna, kui middagi uut olleme katsumas, mis teised enne meid katsumud ja tundnud hea ollewad; se on: et sedda holega, meelt möda ja just nenda teme, kuida õppetakse; sest mis wasto oksa ja holimatalt tehakse, ei wõi kasjusekks egga õnneks tulla.

Mitto perrekonda wõiwad se läbbi, mis nüüd takka järrele on luggeda, ennast kahjo eest hoida ja omma murret wähhendada; agga kui ka ühhe ainsa perrekonnale sest se sowitud kasso olleks, siis ma ei kahhetseks, et ma sedda ollen lasknud trükkida.

I.

Tulleta nende mele, et nemmad würs-
tide ja üllemate wasto allandlikud on,
nende sõnna wõtwad, ja kõige hea
teule walmis on.

Tit. 3, 1.

Kes üllemad ja wannemad on, need on, kuida
kirri õppetab, Summalast seätud, et allamate eest
peawad murret kandma, neid kahjo eest hoidma,
ja nõu ja tõga neid nende kitsikuses, waewas ja
hädas aitama. Midda suremad innimesed om-
ma seisuse ja ammeti polest on; sedda ennam pe-
awad teadma ja tundma, ja teadwad ja tund-
wad ka ennamiste, ja oskawad sest siis ka neile,
kes omma kitsa arwoga kaugele ei ullata, head
nõu anda ja sedda wisi neid kahjo eest hoida.
Se meel ja nõu on ka meite Lihwlandi kubber-
nemango = wallitsusel sel waesel aial, mil leikus
wägga kassin olnud, ja pealegi willi kerge, lust-
jaid ja tungal terri täis. Leiwal, mis sesuggu-
sest wiljast tehakse, on wihhatse maggo jures, ja
kui inimene sedda palju sööb, siis jääb temma
haigeks ja hakkab põddema. Et sedda kahjo nüüd
keelda, mis sedda wisi wõib sündida, on nimme-
tud ma-wallitsus trükkitud patendi wäijaandnud
ja kasknud, sedda iggas kirrikus koggoduse = hin-
gedele kulumata, ja neid üht aego maenitfeda, et
head nõu peawad wõtma ja kahjo eest endid
hoidma. Kuulge nüüd sedda kasko, mis ma

Saksa=kelest Ma=kele ollen ümberpannud, ja mis sõnna sõnnalt nenda on luggeda.

**Keisri herra,
kui Wenne rigi Üllemä = wallitseja
Käsi,**

mis Lihwlandi kubbernemango wallitsus kõikide, ja isfiarranis kõige linna= ja ma=politsei=koh=tude, mõisa=wallitsuste ja koggoonna koh=tude tähhelepantawaks kulutab.

Kui sui külm ja weesine, siis willi ei wõi diete walmis sada, ning leitakse sest siis rukkide seast palju tungal=terri ehk rukki=küsa, kedda iggaüks tunneb. (Mis nisso seas tahm = pea on, se on rukki seas tungal pea.)

Sahhud, mis torest wiljast jahwatakse, on mustad ja sandid; neist pandud leiwa juur ei paisu egga kerki diete; leib on immal ja muido üks toide, mis piisut jõudo annab, agga kõhhule kahjo teeb. Subba se läbbi wõib rahwale, kellel sesuggune leib pea=toiduseks on, wägga raskeid haigused sündida; agga sedda on weel ennam karta, kui wilja sees küsa ehk tungal=terri ja lustjaid leitakse. Mõnne aasta eest olli mitmes kubbernemangus sesugguse sandi wilja läbbi üks isfi haigus tekkinud, mis kihhelemise=haiguseks nimmetakse.

Et selle haiguse eest rahwast hoida, olli se suur kõhhus, mis rigi seestpiddiste asjade eest murret peab, lasknud teada anda, kuidas selle

wasto abbi sada, mis Lihwlandi kubbernemango-
wallitsus 18nemal Januaril 1833. N° 268.,
Ammeti-lehtes kõikide teadawaks laskis kulutada,
nende sõnnadega:

1) Neid ruffid, kelle seas küsa ehk tungal-
terri ja lustjaid on, peab enne, kui neid wesketele
wiakse, ni paljo kui wõimalik neist puhhastata-
ma. Sedda tehakse ehk wilja wiskamise ehk sõe-
las pessemisega. Wisfates kuffuwad tungal-ter-
rad ja lustjad, sest et nemmad kerged on, wilja
seest wälja; pestes tõuswad nemmad wee peale,
ja wõib neid sedda ennemine wilja seast kätte sa-
da. Selle wisiga puhtaks tehtud ruffid tullewad
pärast ueste jälle kuivatada.

2) Wärsket ehk lammets ja pallawat leiba ei
sünni mitte süa. Ei pea ka mitte leiba üksipäine
sõma, waid ikka leiba kõrwasega, nenda kui:
tatrad, odra- ja kaera- tangud, kaapstad, kar-
tuhwolid ja muud põllo- ja kedo- wiljad. Tõh-
tred on tähhele pannud, et neil, kes mitte üks-
päinis leiba, waid ka leiba kõrwast sõwad, ter-
wise polest, sandist wiljast tehtud leiwast wähe-
mine on karta, kui neil, kes palja leiwaga om-
ma kõhto täitwad.

3) Kullafondades, kus kihhelemise haigus en-
uast on näitamas, ja sedda tuntakse, et ta sandi
leiba läbbi on sündinud, tulleb wibimata mur-
ret piddada, et rahwas sesuggust leiba- kõrwast
saaksid, mis terwisele kahjo ei te, ning et ruffid,
enne kui neid wesketele wiakse, nimmetud wisil puh-
hastakse. Puhhastamata ruffist, sest et naad ter-

wisele kahjo tewad, ei tohhe leiwa tehha egga wina põlletada. —

Ka tannawo ollid allalised wihmad ruffid keel- nud diete ditssemast, egga olle temma ditsedes mit- te nenda tolmanud kuidas wilja seadus on; seält se siis tulleb, et willi kergeks jõi ja liaste tun- gal = terri sisse sünnitas.

Seep se nüüd on, mikspärrast ennest nimme- tud suur kohhus käsknud, aegsaste tallo = rahwale selle polest õppetust anda, kui suur se kahjo on, mis sandist wiljast tehtud leib innimese terwisele teeb, ja et häddaste tarwis on, wilja enne puh- hastada, kui tedda weskele wiaakse ja jahhuks jahwatakse.

Ka wõib kohhe tulamise aial wilja tungal ter- radest puhhastada, kui hästi sagedaste sarja alt puhta wilja pealt purro ärrapühhitakse, kellega siis ka need mustad küsi = terrad wilja seest wäl- ja lähwad, sest et nemmad peale heitwad; agga kui sedda siis wast tehakse, kui kõik willi jo sarjast läbbilastud, siis jäwad need sandid ter- rad, mis tulates hea terradega läbbilainud, wil- ja hunnikuse.

Eihwlandi kubbernemango = wallitsus annab sest siis jälle üllemal nimmetud wilja puhhastamise wiisid kõigile teadawaks, neid mitte ükspäiniš wägga heaks kites ja kõiki maenitsedes antud õp- petuse järrele tehha; waid kinnitab üht aego ka linna = ja ma pollitse = kohtudele, mõisa = ja kirri- ko = mõisa wallitsustele ja koggokonna = kohtudele, ommalt poolt holega selle ülle walwata, et ig- gal pool innimesed teeksid, mis sesinnatse paten =

di läbbi kõikide heaks kulutakse ja kõigile teada antakse.

Tõsiarranis tehakse mõisa- ja kirriko-mõisa wallitsustele ja kogukoona-kohtudele kohhuseks, selle järrele wadata, et nende omma willi diete saaks puhhastud, ja tallo-rahwast õppetada, kui wägga kahjoteggew tungal- ehk küsi-terrads innimese terwisele on, ja neile üttelda, kuidas wilja hästi puhhastakse, ning ülleültre parraja järrelewatamise läbbi rahwast hooltsaks teha, ruffid kõikis paikus kahjoteggewast tungal-terradsst puhhastama.

Pinnades ja maal on üht aego kohto-wannemate, politsei-kohtude, mõldrite ja paggarite üllewaatjate kohhus, hästi järrelewadata, et mõldred ja paggarid enne kui nemmad ruffid ärrajahwatawad ja prugiwad, neid tungal- ehk küsi-terradsst puhtaks teggewad, et kõik publikum, se on: kõik innimesed, rikkad ja waesed, suurt suggu ja maddala põlwe rahwas, head ja terwist kosutawat jahho ja leiba omma tarwituseks saaksid.

Ria-linnas, 19nemal Septembril 1844.

(P. a.) **George v. Joelfersahm,**
Kuberner.

M. v. Richter,
w. nõumees.

Klein,
wallitsuse nõumees.

Sifktertarius **L. M. Schlau.**

On mõisast mõisa kõiija lasta ja wiimsest mõisast kihhelkonna õppetaja kätte sata.

2.

Kartuhwle leib.

Jehowa sõtis sind mannaga, et ta sulle teada andis, et inimene ei ella ükspäinis (ruffi) leiwast.

5 Mos. 8, 3.

Süggise, kartuhwle korristamise aial wõib neid ka nenda kuiwatada ja kawa hoida. Pesse üks teggo kartuhwolid hästi puhtaks, raiu kaapsa-rauaga ni peneks kui pähled, panne siis leiwade järrele ehk muido nisamma pallawase ahjo, ehk kuiwata neid linnakse wisi pallawas rehhe toas parde ehk ahjo peal kuiwaks. Midda kuiwemaks ja kõwemaks kuiwawad, sedda kauemine wõib neid kuiwas kohtas hoida, ja sedda kergemine jahhuks jahwatada. Kui ahjust wäljawõttes tuhhatseks sawad, siis wõid tuhka sõdelaga seest enne wäljalüa kui seisma panned. Meed jahhud on wägga head iggal aial leiwaks tehha, olgo üksi ehk ruffi jahhudega seggamine. Ka wõid kewwadisel aial neist kartuhwle jahhudest noorde nõggeste ehk teiste sõdawa rohtude ja mu kedo wiljadega head leent keta, mis õiete su pärrast on.

Kuida kedetud kartuhweldega ruffi ja odra leiba tehakse, sedda meite rahwas küll hästi mõistwad, et saggedaste sedda tewad, ja issi ühhe teise kääst kulawad, kuidas parremine sünnib; agga et ka torestest kartuhweldest leiba tehakse, wõib mitmel teadmata olla. Seft tulleb siin sedda pari

fönnaga üttelda. Tored kartuhwled raiutakse puh-
talt kaapsa=rauaga üsna penikeseks, lastakse kotti
ehk sure räätko sees wõi wäljandõrguda, pan-
nakse siis leiba lõime ja ripputakse paar kammalo
täis jahho peale. Teisel päwal, kui taigen hap-
po, sõtkutakse ni palju rukki=jahho sisse kui par-
rajaks saab, antakse nattuke aega kerkida, siis
wõetakse lõimest ja lastakse ahjo. Sedda wiisi
tehtud kartuhwle leib on mao ja rammo polest
wägga hea.

Wata: Öppetus, kuidas Kartuhwleid peawad mahha-
tehtud ja kaswatud sama. Tallinnas (1805). —
Tarto: ja Wõrroma Kalender ehk Täht:ramat 1842.
lehhk. 49.

3.

Kaled leiba jätk.

Kui kaledega tahhad leiba juurt panna, siis
peesse neid puhtaks ja riwi neid riwiga ühhe nõu
ehk tori peal peneks. Selle weddela sisse sõtku
ni palju õdra= ehk rukki = jahho, et ta paksums
taignaks saab. Parrema mao pärast wõid ka
piisut wenhli=semet (Fenchelsaamen) sekka sõtkuda.
Kui taigen pakks kül, siis aia tedda kassi=rulliga
ehk palja kääga laiaks, ja te temmast ümmargusi
ehk neljakandilisi kooksid, nenda kui peperkogid,
lasse neid ahjo, kus kõrwaks küpsewad, nenda
kui laewa=korbid. Kaledest tehtud leib on wägga
nimmetud korpide sarnane; sest ta on nendasam-
moti puddew, agga palju penem ja ennam su

párrast. Sesuggust leiba wõib ka naeristest, suh-
kro-naeristest (Kunkelrüben) ja porkantidest tehha.

Wata: Livländ. Amtsblatt. 1840. Nr. 79.

4.

Põdra = sammalt

prugitakse ka leiva jätuks. Temma kaswab
metsades nõmme made peal kammariko al, on lai,
tippoline ja kuiw kui nahk, agga kui tedda hästi
leutakse, siis temma kui márg semiskeri = nahha
tükkikene, mis nurgeliseks leigatud, wäljanáitab.
Selle rohul on kange toido rammo sees; kos-
sutab ihho ja kinnitab termist. Kus sedda leida
ja sada on, seal korjako inimene wilja puduse
aial tedda ni paljo ennesele tagga warraks, et
igga leiva=teo jure jahhude abbiks ikka wõtta ol-
leks. Esite lastakse tedda páwa kaks wee sees
ligguneda, mis kewart peale wallatakse, se kúsub
sambla wihha seest wälja; siis loppatakse puh-
taks, kuiwatakse páwa káes ehk ahjus kuiwaks,
jahwatakse kessikiwwil peneks, ja sõtkutakse kui
sõtkid leiva sísse, ehk seggatakse jahhudega po-
leks. — Põdra = samla leib on hea ja tullus;
sedda wihatse maggo, mis temmal jures, ei
tunnegi se, kes tedda õppind sõma.

Hádda sunnib innimest nõule ja tõle. Tark
on, kes kõi kásub, ja kinni peab mis hea on.

Wata: Pühhapáwa wahhe = luggemised, mis Otto
Willems Wasing kirjutand ja wäljaandnud. Tartus
1818. Lehhk. 17. — Tarto= ja Wõrroma Kalen-
der ehk táht = ramat 1842. Lehhk. 49.

5.

Hea nou tulleva kewwade peale.

Kui leiwa pudus, siis pange padda tullele ja keetke ennestele sõdawaid rohtusid lemeks.

Luutse.

Et inimene mitte ükspäinis leiwaga is-sien-nast, omma naest ja lapsi wõi üllespiddada, waid mitme mu rohtudega, mis Jummal igga aasta lassib kaswada ja mis toiduseks wõib walmista-da; sedda on mo õnnis sõbber Luutse, kes Sarema = linnas ommal aial arstiks olli, ühhe wäikese ramato sees õppetanud. Se ramat on Tallinnas 1818 trükkitud, selle nimmega: Nõu ja abbi, kui waesus ja nälg kae. Nim-metab õnnis mõnda rohto, mis Saksad igga kew-wade ennestele lemeks ehk suppiks lastwad keta, ja himmo = roaks piddawad. Mis nüüd Saksad igga aasta sõmaaiaks pruukiwad, miks siis teie, armad tallo = innimesed, sedda ei tahhaks süa, is-siärrvanis sesuggusel aastal, mil leiwa palluke kas-sin ja kallis on? *) Pallun sest siis luggeda, mis ausa mehhe ramatuke selle polest õppetab, ja sal-

*) Selle küsimise peale wastas üks aus ja armas ma-mees: „Küllalt! kui naesterahwas agga head nõu „wõttaksid; neid tundma, korjama ja keetma õppik-sid, siis jõuakas meeski ajoti omma selge leiwa pal-lukese kõrwa sedda kui teist toito himmuti sööks.“ —

lida, et sõdama rohhide nimmed siin teada annan. Lemeks ja leiva kõrvasleks fündivad:

- 1) Nõggesed (*Urtica dioica*. L.)
- 2) Rõõmle = rohhi (*Carum Carvi*. L.)
- 3) Sea=died (*Leontodon taraxacum*. L.)
- 4) Hoblikad (*Rumex aceto sella*. L.)
- 5) Saksa = ma hoblikad ehk Sännese kapstad.
(*Oxalis aceto sella* L.)
- 6) Nadid ehk Sarrapu nadid (*Aegopodium podagraria*. L.)
- 7) Merre kapstad (*Crambe maritima*. L.)
- 8) Maltfad (*Artiplex hortensis*. L.)
- 9) Kasfi rattad (*Malva rotundi folia*. L.)
- 10) Mets look (*Allium carinatum*. L.)
- 11) Sännese munnad (*Orchis bifolia*. L.)
- 12) Liwa =, ehk nõmme =, ehk põdra = sammal
(*Lichen islandicus*. L.)

Laddina=kele nimmed on nende parrast jurekirjutud, kes üht ehk teist rohto ei tunne, et need õppetud rahwa käest wõivad küsida, mis sugused nemmad on; sest et need, Laddina nimme järrele, neile kohhe õiget wastust wõivad anda.

Liwa = ehk põdra = samlast wõib ka, kuidas ülle mal õõldud on, head ja rammo = andjat leiba tehha, ning olleks agga kaht asja wägga sowida:

1) et teie, armas ma rahwas, wõtaksite kat suda, mis teie heaks olleme õppetanud, ja

2) et teie omma ellajaid, mis teie ei jõua ülle talwe piddada, süggise mitte alwa hinna eest käest arraannaksite, waid neid issi tappaksite ja omma leiva kõrwasleks prugiksite. Arwake, kui suur

leirwa abbi se on, kui pakso kartuhwle leme siise lojukse konti on panna, ja mitto kord üsna ilma leiwata wõiksite kõhto täis süa. Ellajate nahhad on kallid, ja neid peate ommeti jälle ostma, wahhest ehk ostjale nahha eest weel tapmise = rahha pealegi andma, kuida mitto kord juhtunud, et waene mees omma lehma nahha eest rubla ehk kaks rohkem on maksnud, kui lehm isfi maksis. Kui nüüd isfi olleks omma loma tapnud, siis olleks nahha oddawamalt sanud, ja lihhaga kuud kaks kolm wõinud padda tullele panna, ja ommast waewast isfi sedda toito süa, mis rammo annab ja terwist kinnitab.

6.

Letede pöddemiseft, ja kuida letepöddejat piddada.

Ürra põlga tarkade jutto, ja kái nende õppetuse = sõnnade järrele.

Sir. 8, 9.

Leted, mis igga innimesele, muist ikka lapsepõlwes tulleswad, ei olle isfiennesest mitte kartawad, muud kui agga siis, kui letepöddejat mitte nenda ei peta, kuida kohhus tedda piddada; agga et rahwas ei tea, kuida sedda tehha, seältap se siis tulleb, et se haigus ni palju lapsi meie maal tappab, ehk neid wiggaseks teeb. Sellepärast tähhendame siin:

1) Kui leted tullemas, siis kaebab laps kolm ehk nelli päwa enne sedda pead; on pallawatus-

kane, ja näitab nenda, kui olleks temmal kange nohhe=tõbbi, sest et mõnnikord kaela=rahhud üllesajavad; ehk et filmad punnetavad, ei walget kannata, egga sedda tahha fallida: peale sedda kõhhib laps ja aewastab jaggedaste.

2) Kolmandamal, neljandamal, wahhest ehk alles wiendamal päwal hakkawad leted ennast näitama, ja tõuswad mõnnikord ühhe päwaga ülles; ehk wõttab nende tõusmine ka kolm, wahhest nelli päwa aega, ja nähtakse neid essite filmnâus ninna kõrwa, otja ette, ja kõrwade tahha wäljatullewad.

3) Pärast nähtakse neid kõige ihho peale kui punnasid täppikesi lõwad, ja kui filmnâus lõpawad punnetamast, siis neid jalge peal õige punnased nähtakse ollewad. Wimaks kauwad, sest päwast arwates, mil laps haigeks hakkas jâma, seitsmemal ehk kahheksamal päwal hopis ärra; agga jâwad lapsed ikka weel kõhhima, egga tahha filmad walgust kannatada, et neil kûl pallawa tuska ennam ei olle.

4) Wiimseks hakkawad lete kored, otse kui pened kalla=somused, ihho pealt mahhakorima, mis muist ikka nelli päwa aega wõttab, ja süggeleb ihho siis kõwwaste; agga jâwad ka süiski lapsed weel kõhhima. Pärast sedda, kui innimene nenda letid ärrapõddenud, hakkab temma kangeste higgistama, ehk teeb ennast ka alt lahti.

Kui innimesele leted tullemas, ja temma neid nenda on põddemas, kuida siinsammas üllemal neljanda numri al olleme tähhendand: siis ei olle muud tehha, kui et agga haiget sojas, õmmetige

mitte liig sojas toas, waid ennemine ride sojas ja sängis piddada, ja tedda selle eest hoida, et tuul peale ei käi, egga tuult ümber ei tehta; ning, et ka walguš temma silmele mitte waewa saaks tehha. Kui sedda kõik holega tähhelepanakse, siis peab haige terwe kaks nädalat sängis seisma: higgsi ja higgitsemine tahhab temmal küll waewaks olla; agga ei pea sedda süiski kognoniste sallima, et ridid pealt ärrawiskaks, ehk ennast jahhutamise pärrast paljaks teeks. Köhha pärrast, ehk kui leted mitte diete tahha tõusta, ei anta haigele muud sisse, kui Saksama dišpu dilme tewet (Fliederthee), sedda mõda kuida haige pišsem ehk surem on, ajoti üks lusika ehk üks topši täis.

Kui nenda letepõddejat petakse, ja nenda temmaga tehakse, kuida siinsammas olleme õppetand; siis ei olle leted ilmaški kardetawad.

Wata: Marahwa Kalendre ehk Täht - ramatusse 1824. Pernus. Lehhk. 39, kus se kõik sonna sonnalt seisab, mis sesinnane tük õppetab.

7.

Risi = haigus.

Se laste-haigus, mis linnas, allewil ja majjal kihhelkonnas ni sagedaste on likumas, ja mis mõnned risi = haiguseks, mõnned wriislikš ja ehk weel mu nimmedega nimmetawad, wõttab linnas ja maal paljo lapsi ärra, kedda wannemad kuma silma; weega takkanutwad. Sesamma haigus ei olle isšiennesest mitte üks surma = haigus,

waid saab seks se lãbbi, et innimesed, kes haigid lapsi põetawad, ei mõista neid kahjo ja surma eest hoida, ning weel siis, kui kõigeennamiste on karta, sedda mõtlewad: lapsed on jo terweks sanud, miks neid ennam hoida ehk oetes piddada.

Et luggu nenda, sest ja selleparrast ollen nõuks wõtnud, sedda õppetust, mis meite aulik Perno ma-konna tohtre herra, rigi-nõumees ja kawwaler, Landisen, risi-haiguselst kirjutanud, rahwale ka luggeda anda, ja üht aego wanno ja nori maenitseda, et sedda peawad märkama ja melespiddama, mis ja mähherdune se haigus on; mis sel aial tulleb tehha, kui lapsed risi jäwad, ja kui wägga tarwis lähhãb, kõige holega ja tüdimatalt nenda tehha, kuida tohtred jo ammogi omma teadmisesest tundraud, selle kardetawa haiguse wasto hea ja tullusa ollewad.

Kui haigus on tullemas, siis hakkawad lapsed äkkiselt õksendama, pallawust tundma, pead ja kurko kaebama, egga wõdi kuiwa egga marga diete neelda, ja nãikse siis ihho peale punnased tãppid ehk lappid tullewad, mis mõnnikord ülleültse ihho tãide aiawad. Needap need risid ehk wriislid on, mis, kui kerged, pari nãddaliga jälle kadduwad. Peale sedda aiab ihho tũkkati marras-kesta, ja kaswatab uut nahka asfemele. Mõnnikord on se haigus wägga kerge, ja lapsed põddewad risi-korra ilma tohtre abbita ja ilma rohhitsemata ärra. Seiswad mõnne päwa oetes maas, aiawad siis ülles, ja on terwed kui ennegi. Wägga ni head ja kerged on nemmad arwaste, ja kui ka esiotfast neist waewa ei olle, siis

on tohtred ja muud targemad innimesed sedda jo ammogi tähhelepannud, et innimeste holimata wiis, kes sedda haigust diete ei tunne, egga sedda tea, kuidas lapsi piddada ja nende eest diget hoolt kanda, neid kardetawaks, raskeks ja surma haiguseks tewad, mis lapsi wägga waewab ja wiimaks neid surretab.

Et nüüd sedda keelda ja ni palju kui wõimalik aidata, et risid, kui essiotsast head on, ka heaks jääksid; on häddaste tarwis haiget innimest kohhe kui haigus hakkab, sängise panna, tedda nenda kinnikatta, et tal riete al parras soe on, agga mitte palla ei olle, ja temmale leiget hapukat joma = aega anda. Súa antakse temmale kruwi-, odra- ehk kaera = tango leent, ja weega seggatud pima. Ja kes ial wõib, nenda kui linna- ja allewi-rahwas, se mingo wiwimata tohtre jure ja pallugo tedda, haiget omma nõu ja roh-hoga aitama tulla.

Kui te = wahhe ni pitk, et linna tohtrete jurest abbi otsima ei ullata; siis peab sedda, mis praego döldud, kohhe ja kõigesurema holega teggema, se on: neid, kes haigeks jänud, ja kellest karta, et risid neile tullemas on, sängise pannema, neid hästi kinnikatma, agga mitte liaste, ja neid nelli naddalat aega ühte järke oetes piddama. Kui se aeg täis sanud, ja nemmad ütlewad ja näitawad usna terwed ollewad; siis wõib neile lubba anda, oetest üllestõusta, agga sellegi parrast on ikka weel tarwis, neid weel mõnni naddal kaue-mine hoida, et nemmad ei tule egga külma kätte ei lähhäks. Kes rummalaste mõtleb ja ütleb:

„Mo lapsed ehk mo leiwa=lapsed on jubba terwed, mis ma neist nüüd ennam hoian!“ se naab pea sedda hädä, mis neile, kes risti pöddenud lastele lubba annab, tule ja külma kätte minna, takka järrele tulleb. Need haigused, mis ueste mahhawõtawad, on hopis raskemad ja paljo ennam karta, kui risti isä. Sest need õnnetumad, kes enne aego oetest ülestõuswad ja tule kätte lähwad, hakkawad paistetama ja pannakse kurgust finni, et ei sa middagi allaneelda; kõik ihho ja kõik liikmed löwad wallo täis, ja nenda walutledes surewad wimaiks pinalist surma. Kõigetargemad tohtred ei jõua iggakord neid aidata, kes omma wannemate ehk isäsienneste holetuse ja rummaluse läbbi, pärrast risti=haigust, teist korda mahhajawad.

Kes siis puab omma lapsi risti=haigusel surma eest hoida, se piddago neid nenda, kuida õpetakse, ja kandko nende eest hoolt, mitte ükspäinis 5 ehk 6 päwa, waid wiis, kuus ja seitse nädalit. Kui haigete hädä sureks lähhäb, ja liga pallawust kaebawad, paljo jandawad, sure waewaga agga middagi wõiwad alla laska, kaela rahhud ja kõik kael ülespaistetawad; siis on häädaste tarwis õppetud tohtre abbi otsida, ja kui temma tulnud, ja üht ja teist käsib tehha, katkuda ja siiseanda, sedda kõige hole, ussinuse ja mõistusega kõik tehha, sest et kõigetargem nõu ei aita, kui selle järrele meelikult ei tehha, ja kõige kallimast rohuust ei olle sedda wähhematki abbi lota, kui tedda wäraaste ja rummalaste prugitakse. Summala kae on kül kõik abbi, agga tea-

me ka pühast kirjast ja mõistuse juhhatamisest, et Summala arm rohto lasseb kaswada, ja temma isfi arstimist lonud on, et selle läbbi innimesi häddas ja waewas aidata, ja nende ihho termist hoida. Sest, nenda ütleb kirri: Auusta arsti, nenda kui kohhus on. Kääsi tedda tulla, sest Issand on tedda ka lonud, ja ärra lasse tedda ennesest ärra, et tedda sul tarwis on. Issand on arsti = roh = hud ma seest lonud ja mõistlik mees ei põlga neid mitte. Paps; ärra olle hõleto ommas haigusēs, waid pallu Issandad ja te, mis temma sulle arsti läbbi ütleb; siis teeb ta sind terweks. (Sir. 38.)

Olgo se nüüd wannemile ja lastele õppetuseks ja ühheks maenitsuseks dõldud, mis haiguse päiwil esimeste kohhus tehha, ja teiste kohhus kannatlikult kannatada, kui iggatsewad ello ja termist hoida Summala meie õnnisteggija mele parrast.

S.

Kõhho = ehk werre = tõbbi.

Se haigus ligub tallo-rahwa seas igga aasta, ja wõttab saggedaste perrekonna kaupa innimesi mahha, sest et ta teiste külge hakkab, ja ni kardaw ja kange on, et, kui mitte warmalt abbi ei otsita egga sada, innimest ärrawõttab. Kui ta on tullemas, siis hakkab kõht wallutama, kedab seest lahti, ei anna wäljaskäimise wahhet egga asso, ja tulleb wimaks pakkutades werriist nilwa

ehk üsna werd seest wälja. Sestap tedda kõhho = ehk werre = tõbbeks hütakse.

Tallo = rahwa keskes tekkib se haigus kül kõige ennamiste sest, et allati, ka willo ja külma ilmaga nende jallad märjad on, ja sagedaste kõik ihho üllepea märjaks saab; ning et nemmad happut tari jowad. Sedda on tohtred omma tähhele pannemiseft kõige ennamiste leidnud; wõib siiski olla, et se haigus weel mõnneft muust asjast sünnib.

Kui se haigus ennast ikka üht wiisi näitaks, siis olleks kerge asji pöödejaid arstida ja neid rohtusid nimmetada, mis peawad süsewõtma. Agga sedda ei olle, ja sepärrast ei wõi se õppetus, mis siin antakse, mitte kaugeemale ullatada, kui agga ni kaugele, et õõldakse, mis need, kellele se haigus on tullemas, peawad teggema, et jälle ja uusti terweks saaksid. Kui ikka kõhhe ja warmalt abbi otsitakse, siis on abbi lota; agga kui haigus wannaks ja raskeks läinud, siis kõige paremad ja kõige kallimad rohud ei tahha ennam naljaltgi aidata.

Märgake siis ja pange tähhele, armad luggejad, kuidas selle haiguse wasto wõib abbi otsida ja leida, ning ärge odake siis, kui inimene haigeks jänud, kolm nelli päwa, et nähha, mis haigus teeb, waid tehke kõhhe ja wibimatalt, kuidas siin õppetakse.

Kui inimene tunneb ommal kõhho täbbe tullemas ollewad, siis ei maksa ennam jalla peal liikumine, waid peab oetese mahha heitma, ja ennast rietega kinnikatma. Kõhho peale tulleb sin-

nepi= ehk mädareika=plaaštert panna, mis nenda tehakse, et sinnepit ehk peneks rivotud mädareigast kewa weega weddelaks taigaks derutakse, pakfult linnase nartsjo peale märitakse, ja ni kaua peal lastakse olla, kui kõhho nahk kaunis punnaseks lööb. Kui haige sest weel sureste kergitust ja abbi ei tunne, siis tehakse ueste seddasamma plaaštert ja pannakse päwas mitto kord uut plaaštert peale. Siis laske temma kõit omma ihho ümberringi hästi wiltse rietega kinnimäsüda ja jogo rohkeste, agga nattuke hawalt, kúpsatud leiva=wet sojalt. Muud tohto ei tohhe temma süa, kui pool maggedat odra= ja kaera tango=leent. Tari on kõmwaste keeldud jomast.

Kui haige selle õppetuse järrele holega teeb ja ennast hoiab, siis hakkab temma kangeste higigistama, kõhho wallo jääb kord korralt wähemaks ja haige saab parremaks ja terweks. Dm=metige ei pea temma, mõnni päaw pärrast sedda, kui haigus kaddund, muud ühti söma, kui odra= ja kaera=tango=leent, ja ikka kúpsatud leiva wett joma. Kes ses haiguses sedda wisi teeb ja ennast peab, sel ei olle sedda karta, et se haigus ueste temma kallale tulleks ja teist korda tedda mahhawõttaks. Agga kui haige ei tahha parremaks sada, ja haigus ikka raskemaks lähhab; siis ei aita muud nõu, kui õppetud tohtre abbi otsida ja tedda waljatua haiget watama.

9.

Lojuse = põhho pitkendamine.

On sul weiksed, siis hoiu neid.
Sir. 7, 23.

Üks bige teab omma lojuse hinge
waewa. Öpp. sönn. 12, 10.

Pühha Paulus ütleb: Summal ei olle ennast mitte tunnistamata jätnud; sest temma ons, kes meile head on teinud, ja taewast wihma ja head wiljalist aega andnud, ja roa- ja rõmoga meie süddamid täitnud. (Apostl. tegg. 14, 17.) Agga sesamma helde ja armoline Summal ons, kes aioti ka omma witsa meite peale tõstab, ja felle muutmata seaduse järrele, mis temma teggi, kui ta ma-ilma ja innimest, ja kõik mis ma-ilmas on, löi, meile juhtub sündima, mis meie mele parrast ei olle, et meid felle läbbi otse kui sündida, omma mõtlemise jõudo pruukima, targemaiks ja parremaiks sama, ja endid kahjo ja hädda eest hoidma. Mendaiks on nüüd luggu mitmega lojuse põhho polest, mis pääw päwalt nappimaiks lähháb, sest et heina saak se aasta waesem kui waene olli. On siis sünts ja kōhhus, felle peale mõttelda, kuidas sedda pudust wāhhendada, mis ni hāsti linnas kui maal heinde ja lojuse põhho polest tuntakse.

Se hea nõu, mis selle polest Perno allewi-rahwale ühhele ja teisele ollen andnud, ja mis minna isfi ühhest ramatust, mis ma-harrimise asjo õppetab, ollen õppind tundma; sedda kulutan nüüd kõige ma-rahwale, et selle läbbi ehk nende murret wähhendada, kes ilma nõuta ei tea kuida selle kulumaga omma lomi weel kauemine üllespidada. Neid wõib õige heaste õlgega sõta, mis selle wisiga neile walmistakse, et ühte fasti, mis sedda mõda peab suur ollema, kuida ennam ehk wähhem ellajaid on, sassisitud õlgi pannakse, neid solatse weega niiskeks fastetakse, ja siis õlgi fasti sisse kinniwautakse. On se tehtud, siis pannakse teist korda õlgi lahtiselt fasti, fastetakse neid solatse weega, ja tallatakse jalladega kinni. Sedda mõda tulleb kolmas kord õlgi, kellega nenda-sammoti tehakse, kuida praego õõldi. Kõik lojuste põhk, mis niiske on, lähháb aega mõda isfiennesest sojaks, ning nenda siis ka need niisetatud õlled, mis nenda fasti pannakse. On nemmad nüüd sojaks ja sedda wisi ka pehmeds lainud, siis on nemmad walmis, ja antakse neid ellajatele. — Mõistlik majja-meess teab minno ütlematagi, et põhk, mis liig kaua niiskelt ummuses seisab, wimati sandiks lähháb; sellepárrast on tarwis hásti járrele wadata, ja selle kahjo eest ennast hoida.

Látti- ja Kura = maal sõõtwad mõisnikud ja tallo = innimesed igga aasta talwe otsa sesugguse leutud ja pehmeds tehtud põhhoga kõik omma ellajaid, sest et teadmisesest tundnud, et heinad, õlled, kõlkad ja kõik mu põhk, mis isfienneses so-

jaßs läinud, ellajaid parremine üllespeab, kui kuiw põhk, ja et lomad sedda ennemine sõwad, ja et wimaks se wiis ka sedda kasso sadab, et wähhemaga läbbisaab. Et raiskominnemist teel-
da, ei tehta mitte enam põhko iggapääw niis-
teks, kui tarwis on; sest et sandiks lähhab, kui
ülle aia seisma jääb.

Targa nõu läbbi peab inimene isfiennast ja
omma lomi ka kitsikuse aial ülles, ja kes waewa
ei kardab, se ellab wähhema waewa ja wähhema
murrega; sest et inimene mitmet wiisi ennast wõib
aidata, kui ta nõu wõttab ja targema rahwa sõn-
na kuleb.

10.

Uus lojuse põhk.

Üks mõisnik Wenne-maal on katsunud ja leid-
nud hea ollewad, tamme-, jallaka-, sare-, pärna-
ja hawa-lehtedega, mis süggise pude otsast mah-
hapuddenud, omma ellajaid sõta ja üllespiddada.
Et korjatud lehti kuiwal hoida, on temma kuri-
des ehk künides neid hunnikuse pannud, ja õp-
petab temma nende polest weel nenda. Enne kui
neid lojuste ette panned, kasta neid pissut solatse
weega. Kui palju wet ja sola tarwis on, sest
wõid isfi arro sada, kui märkad, mis sünsam-
mas sulle weel luggeda annan. Kel kümme suurt
ellajast nendega on sõta, se wõtko pool kolmat
pange wet, ja pango selle wee sisse pool naela
sola. Kui enam ellajaid ei olle kui wiis, siis

wõtta pool sedda jaggo wet ja sola, ja sedda mõda ikka wáhhemalt, kui sul faks ehk üks ainofe ellajas on. — Se põhk ei sõda mitte üks-páinis lojust, waid annab temmale ka rammo, kuida sesamma mõisnik sedda jo mitto aastat kat-sunud ja ikka leidnud ellajatel hea ollewad.

Wata : Livländisch. Amtsblatt. 1840.

II.

Katsutud ja heaks leitud nou, kuida wáhhema põhoga lojuksid talwe üllespidada.

Üks mõisnik, kes wina ei põlleta, on minne-wa talwe omma karja, peale kolmekümne lojukse, ja 20 hobbusi, mis allati káes ja tõõs ollid, al-lamal náidatud wiisil üllespiddanud ja hea kam-soga kewwade máttale aitnud.

Pool wakka piisufesi ja santa kartuhwolid pes-takse puhtaks, kedetakse pehmeks ja pannakse lei-wa-kunnase. Ni pallawalt kui naad pajjast tul-nud, õrutakse ehk tambitakse neid wie tobi kewa weega ja kahhe leisika kaera- ehk odra-jahho, ehk tango-, kette-, ehk rukki-klietega peneks. Teisel páwal sõtkutakse weel faks leisikast neidsammo jah-husid ehk kolidid leige weega sisse, tehakse lasna peal leiwaks, lastakse pallawase ahjo, kus naad wáhhemalt 10 tundi küpsewad. Ahjust wálja-wõdetud wõib neid mitto kuud pidada, ja midda wannemaks nemmad lähwad, sedda parremad naad on.

Sest leiwast wõetakse pãwas üks kord igga lojuse peale üks nael, mis peneks tehakse, ja wie naela hagganate ja wie naela kõlgastega seggatakse ja tõrdede sisse kordamisi nenda pannakse, et ei leib egga kõlgas mitte ühte kohta paksemine kui teise kohta ei sa. On se tehtud, siis tallatakse kõik jalgega hästi kinni, kallatakse külma wet peale, kaetakse kinni ja lastakse ligguneda.

Seisab se nüüd sedda wisi 24 tundi, ehk ühest hommikust, ehk ühest lõunast teise, siis jaeatakse ärra, ja antakse kahheks korraks igga lojusele omma osa. Kui tedda kaks korda pãwas jodetakse ja lõune aial piisut kuiwa põhko ettepannakse; siis ei olle temmal muud üllespiddamist ühtigi ennam tarwis. Ülle = põhko sõwad lojused sedda wisi ennemine, egga wõi sedda niisket toito ka ni palju raisata, kui kuiwa põhko raiskawad.

Iggas lautas peawad kaks tõrt ollema, — et ikka walmis tehtud sõma olleks lojustele etteanda, — ja kunnad, kelle sisse sedda pannakse. Üks nael sola iggapääw kümne naela leiwa peale on wägga hea tine lehmadele anda. Hobused said 2 naela leiba nisamma palju haggana ja kõlka peale, ja lõuna ja õse heino.

Ühhe tallopoial, kes iggapääw mitto kammalo täit jahho omma lojuse sõma peale panneb, olleks nimmetud toitmise wisist suur kasso. Sest, üllemal nimmetud kartuhweldest ja jahhust saab 6 liggi 7 leisikast leiba, kellega temma kaks lehma 60 pãwa wõib üllespidada. Omma ahjo peab temma muidogi iggapääw kütma, ja ei sa

sest muud kui soja; agga kui ta lojuse = leiba hakkab teggema, siis on ellajatel ka sest kütmisest kasso. Kõigepissemas ahjus võib paar leisikast leibo ärraküpseda, ja polle sest luggu ühti, kui pissut tuhhaseks sawad. Ei või sedda ka siin nimmetamata jätta, et penikesed ja sandid kar-tuhwled, mis majjal ei või pruukida, nimmetud leiva tarwis wägga head ja ommatsed on.

Wata: Das Inland. 1844. Nr. 49. Lehhf. 789.

12.

Rohhe weiste ja lammaste haiguse wasto.

Lännawo, mil heinad ennamiste mustad ja waesed lomad süggise otsa lausalise wee sees kõi-sid, ja allalise wihmaga igga pääw märjad ollid, on nemmad többiseks sanud, ning paljo weiksid ja lambud on ärrasurnud ja surrewad weel igga pääw. Mitmed on sedda rohhto, mis siin õppe-takse, omma weistele ja lammastele sisseaianud, ja sest suurt abbi sanud. Nende ellajad jäid el-luse, ja need, mis haiged ollid, said terweks. Urwan sepärrast hea ollemad, sedda kõigile kulu-tada, ja üht aego nõu anda, esite ühhe ehk kah-he lomaga sedda rohhto katsuda, ja kui temmast abbi on, siis kõigile sedda sisseanda.

Wõtta 8 lodi wewelplomi

8 lodi salpetert

4 lodi loorperi marjo

1 lood halli rawwanduse = kirowi;

tambi neid diete peneks ja segga neid kõik ühhe teisega hästi seggamiste. Sest pulwrest wõtta üks noa otša täis, panne leiba su-täie sisse ja anna haige lambale. Kui nääd, et sest abbi on ja lammäs parremaks saab; siis polle tarwis igga pääw sedda rohhto sisse anda, waid agga kahhe päwa takka.

Weiksed on suremad lomad, ja peawad siis ka ennam rohhto sama, kui jälle peawad toibuma. Kui lehm ehk härg haigeks jäänud; siis wõtta kaks noa otša täit sestsamast pulwrest, panne leiba sisse ja anna ellajale. Kui ta sedda allaneelnu, siis anna temmale weel ühhe lodi wäärt ulge-raswa sisse, mis enne hästi penikese weewli sees ümberpöördu. On loom sedda ka alla lastnud, siis antakse temmale weel üks solatud räim peale.

Selle weewli-pulwre jure, kelle sees ulge-raswa tulleb ümberpöörda, enne kui ellajale sisse annad, tulleb 8 lodi peale 1 lood halli rawwanduse-kirowi ja 4 lodi salpetert, mis kõik hästi peneks tõugatud, seggada.

Sedda rohhto antakse, õppetud wisi järrele, lammastele ja weikstele iggapäaw, ni kaua kui nemmad haiged on, üks kord päwas sisse. Dm-meti, kui loom jo passale läinud, ei anta sel ajal, waid kui jälle tahhedaks lõnud.

